

HÁZIRGI QARAQALPAQ PROZASÍNDÁ DRABBL JANRÍNDÁĞÍ IZLENISLER

Qosbergenova Bekziya

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti magistrantı.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15364472>

Annotaciya. Bul maqalada qaraqalpaq ádebiyatındaǵı kishi janr bolǵan drabbller haqqında sóz etiledi. Janrdıń payda bolıwı hám qaraqalpaq ádebiyatında rawajlanıw baǵdarları jazıwshılar M.Nızanov, A.Ábdiev, A.Darmenov drabbllerin tallaw arqalı úyreniledi. Qaraqalpaq prozasın mazmun hám forması jaǵınan bayıwına, waqıyanı qısqa hám sheklengen sheńberde qızıqlı hám mánili etip súwretlew usılları analizlenedi.

Gilt sózler: drabbl, gúrriń, povest, janr, forma, yumor-satira, Ernest Xeminguey.

RESEARCH ON THE DRABBL GENRE IN CONTEMPORARY KARAKALPAK PROSE

Abstract. This article discusses the drabble genre, a small genre in Karakalpak literature. The emergence of the genre and its development in Karakalpak literature are analyzed through the drabbles of writers M. Nizanov, A. Abdiev, A. Darmenov. The content and form of Karakalpak prose are analyzed, as well as the methods of describing the event in a short and limited context in an interesting and meaningful way.

Keywords: drabble, story, narrative, genre, form, humor-satire, Ernest Hemingway.

Ótken ásir qaraqalpaq ádebiyatında bir qansha ózgerisler, jańalanıwlar boldı. Jazıwshılar gúrriń, povest, roman, ocherk janrındaǵı izlenisleri menen birge, drabbl janrında da dóretiwshilik etiwı kózge túse basladı. Shıǵarma ideyasın qısqa hám tuǵırımǵı túrde ashıp bere alatuǵın janrlar da bar. Solardıń biri drabbl bolıp esaplanadı. XX ásir ortalarında jáhán ádebiyatı tán alǵan jazıwshı Ernest Xeminguey shıǵarma ideyasın tolıq ashıw hám oqıwshıǵa estetikalıq zawıq beriw ushın roman jaratıw shárt emesligin, al kerisinshe kishi kólemdegi shıǵarmalar, yaǵnıy bar joǵı bir neshe sózler járdeminde bul isti ámelge asırıw múmkinligin aytıp ótti. Bul janr dáslep 1980-jılı Ullı Britaniyada payda boladı. Yaǵnıy óz watanı Birmengem úniversitetinde ájayıp sóz oyın sıpatında qabıl qılındı. Keyin Evropanıń kóplegen mámleketleriniń jazıwshıları bul janrda ózlerin sınap kórdi. Drabbl dep atalǵan jańa janr payda boldı hám hámmeni qızıqtıra basladı.

Kórkem ádebiyatı jańa janrlardıń payda bolıwı-jańalıq, al onıń basqa xalıqlardıń ádebiyatında taralıwı sol janrdıń jetiskenligi desek boladı. XX ásirde Batıs ádebiyatında payda bolǵan kishi kólemli prozalıq shıǵarma payda bolıwı menen-aq, ádebiy janr sıpatında tez jetilisti hám basqa xalıqlar ádebiyatına keń tarqaldı. Sonday-aq, biz qaraqalpaq ádebiyatında drabbl janrınıń rawajlanǵanın hám elede rawajlanıp atırǵanın kóriwimizge boladı [4:82].

M.Nızanovtı biz yumor-satiralıq gúrrińleri, povestleri arqalı sheber yumorist hám satirik jazıwshı sıpatında jaqsı bilemiz. Bul jazıwshı tek bul baǵdarlarda dóretiwshilik etip qoymastan, drabbl janrında da dóretiwshilik etken jazıwshı. Yaǵnıy qaraqalpaq ádebiyatına "drabbl" atamasın alıp kirgen hám usı atama menen birinshilerden bolıp shıǵarmalar jazǵan jazıwshı bolıp esaplanadı. Ol "Qaraqalpaqstan jasları" gazetasınıń 2017-jıl 2-fevral №6 (7918) sanında "Drabbller" degen atama astında 9 drabblin járiyaladı. Onda jazıwshı: "... Júdá qısqa gúrrińler jazıwda men de bir neshe márte mashqı etkenmen. Máselen, aldın járiyalanǵan "Qosımsha soraw", "Jaza qurıq", "Rul", "Arzan em" solar qatarınan. Búgingi sizlerdiń názerińizge usınılıp otırǵan qısqa gúrrińlerdi birinshi márte "drabbller" dep atadım" dep keltiredi. Gazetanıń usı sanında avtordıń "Árman", "Hár zamanǵa bir zaman", "Ana", "Ómir", "Gáremet", "Bóteke", "Keshki máhál", "Kútiw", "Jubanısh" dep atalǵan drabbleri járiyalandı.

Demek, qısqa gúrrińlerdiń úlgeri M.Nızanov dóretiwshiliginde aldın da bar edi. Biraq, "drabbl" degen janrlıq atama menen soń járiyalandı. Demek, M.Nızanov bir qansha qısqa gúrrińler dóretken, biraq olardı keyinshelik drabbl degen atama menen ataǵanının kóriwimizge boladı [4: 84].

M.Nızanovtıń *"Ana"* [3:302] atlı drabblinde ananıń óz perzentlerine bolǵan miyirbanlıǵın, perzentleri ushın hámmesine tayar ekenligin súwretleydi. Drabblde bir kisi gúrǵ bolǵan shaytan tawıǵına on eki dana úyrektiń máyegin batıradı. Aradan kúnler ótip, shójeler shıǵadı. Tawıq shójeleriniń jalpaq tumsıǵına hayran bolar edi. Biraq olardı óz perzentleri dep qabıl etedi. Bir kúni ana tawıq balaları menen suw boyına barganda úyrektiń balaları suwǵa túsip, erkin júzip júredi. Perzentlerin suwǵa batıp ketti dep oylaǵan ana arman-berman juwırıp, shıja-pıjası shıǵadı. Ol perzentlerin qutqaraman dep boyın suwǵa atadı. Lekin, ol júzip bilmegenlikten nabit boladı. Jazıwshınıń *"Gódek"* [3: 303] atlı drabblinde bolsa, jámiyetimizdegi ayırım mashqalalardı sóz etpekshi boladı.

Bunnan basqa biz M.Nızanovtıń tereń filosofiyalıq mazmunǵa iye *"Jubanish"* atlı drabblin kóriwimizge boladı[2: 6]. Bunda "Aysulıw endi on bes jasında, tuwılǵan kúnine bir hápte qalǵanda, anası tosattan qaytı bolıp qaladı. Anası oǵan arnap kóylek tiktirip, sol kúni kiyeseń dep alıp qoyıp edi. Qız tosattan kelgen qayǵını kótere almadı. Anasınıń kiydire almaǵan kóylegin bawırına basıp egil-tegil jılay beredi. Heshkimniń tásellesi onı jubata almaydı. Qız izinde hushınan ketedi. Doktorlar onı hushına keltiredi. Hushına kelsede jáne jılawdı dawam ete beredi. Sol menen bir hápte jılaydı. Bir ay jılaydı. Anasınıń birinshi sadaqasında qayttan sol awhal tákirlanadı. Hushınan ketedi. Doktorlar hushına keltiredi. Solay aradan waqıt ótedi. Kúnlerdiń birinde oǵan bir xabar keledi. Qádirdan dostı Jumagúldiń de anası qaytı bolıptı. -Uh-h! dedi ol kókiregin toltırıp, tereń dem alıp. -Belime belbew buwǵanday boldı ǵo! Sol kúnnen baslap ol kóz jasın tıydı. Endi ol jalǵız emes edi." Bul drabblde biz tereń filosofiyalıq mánini kóriwimizge boladı. Bul drabblde biz Aysulıwdıń quwanǵanın kóremiz. Biraq ol Jumagúldiń anasına emes, bálkim onıń dártin túsinetuǵın adamniń endi bar ekenine quwanadı. Sebebi joqarıda ayılǵan doktorlar oǵan fizikalıq jaqtan járdem bergen menen, onıń ruwhıy halatın túsinses edi. Yaǵnıy "Belime belbew buwǵanday boldıǵo" degen qatarda onıń dártin, muńın túsinetuǵın adamniń bar ekenine quwanǵanın kórsek boladı.

Jáne joqarı oqıw orınlarında qalıp ketken eski dúzim hám korrupciya sıyaqlı tamırlasıp ketken illetlerdi singa alıwshı *"Aukcion"* atlı drabblin jazadı [3:305]. Qaraqalpaq ádebiyatında M.Nızanovtan tısqarı jazıwshı Allanazar Ábdievda drabbl janrında ózin sınap kóredi. Jazıwshınıń *"Hár zamanǵa bir zaman"*, *"Kemtik kewil"*, *"Altın bosǵa"*, *"Dúnyada barlıǵın baxıt"*, *"Adamlar"* sıyaqlı drabblar dóretdi[1: 15]. Jazıwshınıń *"Hár zamanǵa bir zaman"* atlı drabbliniń mazmunı tómendegishe; "Burınları bir xızmetker yáki jumısshı óziniń jeke mashinasında kelse, "sizler basqalardan bóleklenip qalasız, jaman úyretesiz, tárbiyasına zıyan tiygizesiz" dep shetleter edi.

Hátteki hákimshilik shaqırıp, májiliske salar edi. Búgingi kúni bolsa qálegen adam rabochiy, jumıssızba, isbilermen, basshıdan baslap mashına alıwı múmkin. Jumısına, oqıwına qálegen jerine bara aladı. Bul nárseler heshte ersi bolmay qaldı", deydi jazıwshı bul drabblinde hár dáwirdiń ózine tán kóz-qarasları, túsiniǵı bar ekenin aytpaqshı boladı.

M.Nızanovtıń drabbleriniń kópshiligi astarlı mánige, yaǵnıy oqıwshını oylanıwǵa, ózinshe juwmaq shıǵarıwǵa shaqırsa, A.Ábdievtıń drabbleri mazmunı tárbiyalıq áhmiyetlerge júda bay.

Biz buğan misal etip "*Kemtik kewil*" drabblin kóriwimizge boladı. Bul drabblde "insannın tuwılğanınan ólgeninshe baxıtlı bolıp ótpeytuǵını, jasında dáwranlar súrgenler qartayǵanda ya densawlıǵı tómenelewı yáki balası, yáki kelinshegi ólip qıynalıp jasawı ayıladı. Jasında baxıtsız bolıp, qıynalıp jasaǵanlar bolsa, ǵarrılıǵında dáwran súriwi múmkin. Quday birewlerge dańq, abıray, dáwlet, dúnyanı esapsız bergeni menen sonıń ráhátin ozi emes, basqa birew kóriwi múmkin. Yamasa onıń balası jaman shıǵıp, ákeniń dáwletinde, abıroyın da bir kúnde joqqa shıǵaradı. Al endi ayırım jigitterge dúnya-malda, dańq-mártebede bermegen boladı, lekin jaqsı, pákize, iyman-insaplı, ádep-ikramlı hayal tap boladı. Ol jigit dúnya tappasa da, basqalarday hámeli, abırayı joq bolsada, demde-aq ol aqıllı zayıbı arqasında hámellide, dosları arasında abıroylıda, dańqlıda, dúnyalıda bolıp ketiwi múmkin" [1:15]. Biz bul drabbl arqalı kemtik kewil heshqashan tolı bolmaytuǵının, insanda mártebe, abıroy bolsada, ya densawlıǵınan, ya perzent daǵınan kúyiwi múmkin. Ayırım insanlarda dańq, abıroy bolmasa da, jaqsı pazıyletlerge, jaqsı perzenti yáki jaqsı hayalı bolıwı múmkin. Biz drabblde oqıw arqalı kemtik kewil heshqashan baxıtqa tolı bolmaytuǵının túsiniwimizge boladı. Kóbinese jazıwshınıń drabbllerinde didaktikalıq oylar basım keledi. Bunnan tısqari jazıwshınıń "*Dúnyada barlıǵın baxıt*", "*Buzıq niyetli kelin*" drabblleriniń mazmunında tereń didaktikalıq oylar menen suwǵarılǵan.

Házirgi dáwirde qaraqalpaq prozasınıń mazmun hám forması jaǵınan bayıwına jas qálemkeshler de ózleriniń úleslerin qosıp atır. Jas shayırlarımızdıń dóretiwshilik áleminde de drabbl janrı payda boldı. Qaraqalpaq ádebiyatında bul janrda kóp dóretiwshilik etip atırǵan shayırlarımızdıń biri Allayar Darmentov. Jas shayırdıń jeke social kanalında biz bir qansha drabblerin kóriwimizge boladı. A.Darmentovtıń "*Haqıyqat*", "*Tilek*", "*OLX*" te drabbleri eń qısqa gúrrinleri esaplanadı. Jas shayırdıń "*Haqıyqat*" atlı drabblinde "*Ólim haq. Haq jol!*" degen tórt sózden ǵana turadı. Biz bul qısqa gúrrinde tereń máni, úlken haqıyqat bar ekenin kóriwimizge boladı. Yaǵnıy ómirde barlıq zat ótkinshi, qolındaǵı baylıǵında, abıroy, dańqlarında waqtınsha ekeni, heshnárse mángi emes ekenligi, tek ǵana ólim haq ekeni ayılǵanın kóriwimizge boladı. Bunnan basqa shayırdıń social kanalında "*Shúkirlik*", "*Dosnazarovtıń arqasında*", "*Mollası joq awıl*", "*Qızıl shıraқта*", "*Tender(Aqırzaman aldınan)*", "*Úy*", "*Siyasat hám muhabbat*" h.t.b drabblerin kóriwimizge boladı.

Juwmaqlap aytqanda, drabbl janrı eń kóbi júz sózden ibarat kishi kórkem shıǵarma. Bul janrdıń maqseti qısqa hám jazıwshınıń waqıyanı sheklengen sheńberde qızıqlı hám mánili etip súwretlew bolıp tabıladı. Drabbl janrı jańa hám zamanagóy janr bolıwına qaramay, dúnya ádebiyatında óz ornına iye boldı. Qaraqalpaq ádebiyatımızda da bul janrdıń rawajlanǵanın, jazıwshı hám shayırlarımız bul janrda dóretiwshilik etip atırǵanın kóriwimizge boladı.

REFERENCES

1. Әбдиев А. Драбблдер. "Қарақалпақ әдебияты", – Нөкис, 2019, №4-3(112-113).
2. Нызанов М. Драбблдер. //"Қарақалпақстан жаслары". – Нөкис, 2017, 2-февраль, №6(7918).
3. Нызанов М. Таңдамалы шығармалары, VIII-том. – Нөкис: "Билим", 2018.
4. Сагидуллаева Ж. Қарақалпақ әдебиятында драббл жанры //Хэзирги қарақалпақ филологиясының әхмийетли мәселелери. – Нөкис: "Қарақалпақстан", 2019.
5. <http://t.me/AllayarDarmentov>.